

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ВПЛИВУ ІНВЕСТИЦІЙ НА ЕКОНОМІЧНУ ДИНАМІКУ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

У статті досліджуються механізми впливу інвестицій на економічну динаміку країн, що розвиваються; визначено умови подолання відставання у рівні економічного розвитку.

In the article are researched mechanisms of investments influence on economic grows developing country; determine condition of dynamic grows.

В умовах трансформації економічної системи питання забезпечення стійких темпів її розвитку, формування внутрішніх механізмів саморозвитку набувають виключного значення. Загалом існуючі підходи до дослідження економічної динаміки, що базуються на визнанні вирішальної ролі інвестицій чи інновацій, а також їх комплексної дії представлено в табл. 1.

Значне місце в сучасних дослідженнях як іноземних, так і вітчизняних вчених займає проблема забезпечення зростання трансформаційних та відсталих економічних систем. Існує значний розрив між країнами за рівнем доходів на душу населення, що є значною мірою відображенням існуючих відмінностей в продуктивності праці одного працівника. Як пояснити ці відмінності та як забезпечити високі темпи росту країн з низькими доходами? Крім того, стартові умови в країнах, що розвиваються менш сприятливі порівняно з розвиненими країнами на ранніх етапах розвитку.

Важливим науковим завданням є визначення умов подолання відставання країн, що розвиваються від розвинених країн.

Традиційно показником, який використовується для аналізу рівня розвитку економіки країни є ВВП на душу населення. Валовий національний продукт з розрахунку на душу населення буде зростати, якщо темпи його росту перевищують темпи росту чисельності населення.

Між розвиненими країнами та країнами, які розвиваються (в тому числі трансформаційними економіками) існує суттєвий розрив у рівнях розвитку, який традиційно відстежується за рівнем ВВП на душу населення. І, якщо розглядати завдання, що стоїть перед країнами, які розвиваються, а саме наздогнати розвинені країни за рівнем розвитку, то на практиці воно означає необхідність щорічно забезпечувати значно вищі темпи росту ВВП порівняно з розвиненими країнами. Можна стверджувати, наступне: «для того, щоб наздогнати того, хто втікає, необхідно «бігти» швидше».

Будь-яка економічна система для виробництва власного продукту використовує три види виробничих ресурсів (факторів виробництва): робочу силу (РС), основні засоби (ОЗ), та матеріальні ресурси (МР). Інновації, технологія також набувають статусу фактора виробництва, однак кількісно вирізнити їх величину досить складно. Тому, спочатку в наших дослідженнях сукупний продукт економічної системи будемо розглядати як суму часткових продуктів, які створюються відповідними факторами виробництва:

$$СП = \rho \times СП(РС) + \sigma \times СП(ОЗ) + \mu \times СП(МР), \quad (1)$$

Таблиця 1. Етапи розвитку наукової думки щодо ролі «інвестицій», «інновацій», «інвестицій та інновацій» у забезпеченні економічної динаміки

Автор	Зміст теорії, теоретичних висновків
1. Погляди вчених, які досліджували інвестиційну складову у процесах економічної динаміки	
Семюелсон П. А., Норгауза В. Д.	Окремо взяті фірми інвестують виробництво, тобто купують інвестиційні товари під дією доходів, затрат та сподівань.
Хансен Е.	Основою циклічності розвитку є нерівномірність капіталовкладень у основний капітал
Харрод Р.	Для забезпечення економічного розвитку економіка повинна купувати більше капіталу
2. Вчені, які найважливішою в економічній динаміці визнають роль інновацій	
Друкер П.	Інновації і нові технології можуть знецінити будь-які заощадження та інвестиції у „застиглу” техніку, піднявши роль і ціну гнучкої „живої”, науково-організованої праці
Санто Б.	Без НДР не можна зберегти навіть існуючий обсяг виробництва валового національного продукту; більш того, скорочення вкладень в цю сферу може викликати сповільнення економічного зростання; ліквідація ж цих вкладень може привести до різкого спаду росту національного доходу
Глазьева С.Ю.	Вплив технологічного фактору обумовлює періодичну структурну перебудову економіки, яка, в свою чергу, залежить від частоти виникнення і впровадження у виробництво базових інновацій.
3. Вчені, які визнають провідну роль «інвестицій» та «інновацій»	
Туган- Барановський М.І.	В капіталістичному господарстві накопичення капіталу створює постійну тенденцію до розширення виробництва. Капітал постійно тисне на виробництво, намагаючись рухати його вперед. Рушійною силою еволюції капіталістичної системи господарювання є інновації, насамперед в галузях, що виробляють засоби виробництва
Шумпетер Й.	Економічна динаміка базується на нововведеннях у різних формах, інвестиції направляються у нові галузі, поступово забезпечуючи позитивні структурні зрушення
Гелбрей Дж. К.	Технологія, тобто розвиток та використання наукових або систематизованих знань до практичних завдань, являється центральною характеристикою сучасного економічного розвитку. Для того, щоб зробити технологію ефективною, необхідним є капітал – підприємства, обладнання, інструменти, обчислювальні машини – всі матеріалізовані втілення технології.
Кондратьєва М.Д.	Початок підйому співпадає з моментом, коли накопичення та акумуляція капіталу досягає такого рівня, при якому стає можливим рентабельне інвестування капіталу з метою створення основних продуктивних сил та радикального переобладнання техніки.
Хікс Дж.Р.	Торгово-промисловий бум є не що інакше, як період інтенсивного накопичення капіталу, що забезпечується за рахунок розширення інвестиційних можливостей, пропозиція яких підтримується винаходами та інноваціями.

Джерело: складено автором за даними: [1-15].

де $СП(PC)$ - частина сукупного продукту, яка створена за рахунок наявної робочої сили;

$СП(OЗ)$ - частина сукупного продукту, яка створена за рахунок використання основних засобів;

$СП(MP)$ - частина сукупного продукту, яка відображає внесок матеріальних ресурсів, що використовуються країною;

ρ, σ, μ - коефіцієнти, які характеризують внесок окремих факторів виробництва у загальну величину сукупного продукту.

Відповідно, $\rho + \sigma + \mu = 1$.

Значення коефіцієнтів у формулі символізують тип розвитку економічної системи.

Працenasичена економіка буде характеризуватись відносно високим значенням (ρ); економічна система, яка створює значну частину національного продукту за рахунок природних (матеріальних) ресурсів матиме відносно високе значення коефіцієнта μ . Однак чисельність робочої сили є обмеженою, а матеріальні ресурси, крім того, ще й можуть бути вичерпними. Тому, враховуючи природну обмеженість росту сукупного виробництва за рахунок таких складових, як робоча сила та матеріальні ресурси, визначальним є продукт, створений за рахунок основного капіталу, необхідність постійного збільшення якого і підтверджує вирішальну роль інвестицій у економічному зростанні систем.

Здатність країни підтримувати виробництво суспільного продукту за рахунок виключно внутрішніх (національних) факторів визначає достатність економічної системи та її спроможність забезпечувати розвиток без взаємодії з іншими країнами. Однак, в сучасних умовах це є фактично не можливим. Для прикладу, природні ресурси у світі розміщуються нерівномірно, а відтак, проблема залежності від їх постачання є актуальною для багатьох країн. Фактично жодна країна не здатна забезпечувати національне виробництво всіх необхідних основних засобів. А тому, розвиток економічної системи за рахунок виключно національних факторів буде призводити до його фрагментарності, при цьому структура сукупного продукту буде залишатись архаїчною.

Для підтримки виробництва сукупного продукту на тому ж рівні та збереження в незмінному обсязі величини ресурсів необхідно забезпечити їх просте відтворення.

Збільшення обсягів сукупного виробництва за рахунок підвищення ефективності використання всіх виробничих ресурсів зумовлює необхідність активного інвестування засобів у розвиток технології. І, якщо це сучасні ресурсо- та енергозберігаючі технології, то повинна відбуватись зміна значимості виробничих факторів для розвитку країни.

І відтворення, і забезпечення приросту та розвитку виробничих ресурсів залежить від інвестиційної активності в системі. Відповідно, економічна система має потребу в інвестиціях виходячи з необхідності:

1. Відтворення та розвитку трудових ресурсів. Фактично в кожній країні є безробіття, питання вирішення якого зі спрощених позицій залежить певною мірою від інвестиційної активності країни.

Проблема від'ємного природного приросту та зменшення чисельності працездатного населення в окремих країнах має одне вирішення - підвищення продуктивності праці, яка залежить від фондоозброєності та технологічних характеристик

основних засобів, які використовуються в системі, а їх розвиток вимагає підвищення рівня зайнятості та кваліфікації зайнятого в країні населення. Все це свідчить про необхідність спрямування частини інвестицій на охорону здоров'я та освіту населення.

2. Відтворення матеріальних ресурсів, яке залежить від забезпеченості країни природними ресурсами. І якщо проблема ресурсів взагалі ще не стоїть, то проблема щорічного відтворення спожитих енергоресурсів вимагає, у зв'язку із збільшенням їх ціни

3. Відтворення та приросту основних засобів. Для країн, які мають низький рівень фондоозброєності, стратегічно важливо спрямовувати інвестиції на збільшення основних засобів в системі.

Далі в дослідженнях зупинимось на аналізі ролі основного капіталу (основних засобів) оскільки:

по-перше, і продуктивність праці, і матеріаловіддача залежать від технологічного рівня основних засобів, що використовуються в системі;

по-друге, саме капіталовкладення є найбільш природною формою інвестицій.

Основний капітал економічної системи складається із нового та старого:

$$OZ_n + OZ_c = OZ, \quad (2)$$

де OZ_n - нові основні засоби в економічній системі;

OZ_c - старі основні засоби в економічній системі.

Відповідно сукупний продукт, який створюється за рахунок використання основних засобів можна представити у наступному вигляді:

$$СП(OZ) = (\phi_n \times \Phi_{\sigma_n} + \phi_c \times \Phi_{\sigma_c}) \times OZ, \quad (3)$$

де Φ_{σ_n} - фондовіддача нових основних засобів;

Φ_{σ_c} - фондовіддача старих основних засобів;

ϕ_n - частка нових основних засобів у загальній їх величині;

ϕ_c - частка старих основних засобів у загальній їх величині.

При цьому, зрозуміло, що: $\phi_n + \phi_c = 1$.

Співвідношення нових та старих основних засобів характеризує рівень зносу основних виробничих фондів країни та визначає потребу в інвестиціях, виходячи з необхідності заміни застарілого обладнання.

Оскільки, $\Phi_{\sigma_n} > \Phi_{\sigma_c}$, співвідношення нових та старих основних засобів впливає на величину сукупного продукту економічної системи. Розглянемо на умовному прикладі вплив вікової структури основних засобів економічної системи на її сукупний продукт (табл. 2).

В даному прикладі вартість основних фондів двох країн прийнята однакова, але співвідношення нового та застарілого обладнання відрізняється. Виходячи з умови прикладу, що фондовіддача нових основних засобів на 20% більша за фондовіддачу старих основних засобів, сукупний продукт за розрахунками в країні Б виявився на 5,7% більший, порівняно з країною А.

Відповідно, в трансформаційній економічній системі, яка в попередні періоди часу характеризувалася низькими темпами оновлення основних виробничих фондів і накопичила значну частку застарілого обладнання є нагальна потреба його заміни. Обсяг інвестицій, при цьому, пропонується розраховувати наступним чином:

$$I_{o.c.aa} = O3 \times \phi_c, \quad (4)$$

де $I_{o.c.aa}$ - обсяг необхідних інвестицій, визначених виходячи із співвідношення нових та застарілих основних виробничих фондів.

І оскільки, $\Phi_{\sigma_n} > \Phi_{\sigma_c}$, необхідність підвищення рівня фондіввіддачі змушує власника підприємства активно інвестувати кошти в оновлення основних, на нашу, думку, слід вважати вбудованим механізмом інвестиційної активності на мікрорівні.

Таблиця 2. Виробництва сукупного продукту економічною системою за умов різної вікової структури ОЗ

Показники	Країна А		Країна Б	
Вартість основних фондів, ум. одиниць	10000		10000	
Співвідношення нових та старих основних засобів	ϕ_n	0,3	ϕ_n	0,6
	ϕ_c	0,7	ϕ_c	0,4
Фондовіддача	Φ_{σ_c}	1,0		
	Φ_{σ_n}	1,2		
СП(ОЗ), ум. од.	10600		11200	

Джерело: розробка автора.

Далі зупинимось на розрахунку обсягу необхідних інвестицій, виходячи із процесів відтворення основних засобів. Обсяг інвестицій, який економічна система повинна сформувати, можна подати наступною формулою:

$$I_{aa} = \sum_{\sigma=1}^{\sigma} O3_{\sigma} \times H_{aa\sigma}, \quad (5)$$

де I_{aa} - інвестиції, сформовані за рахунок амортизаційних відрахувань;

$H_{aa\sigma}$ - норми амортизації для відповідної групи основних засобів (σ);

$O3_{\sigma}$ - вартість основних засобів відповідної групи (груп від 1 до σ).

Виходячи з цієї залежності, зрозуміло, що обсяг інвестицій, які мають відтворювальну природу залежить від величини капіталу економічної системи. Саме таким чином, через встановлення норм амортизації держава певною мірою впливає на інвестиційну активність системи і, відповідно, амортизаційну політику держави слід вважати вбудованим механізмом інвестиційної активності економіки вже на макрорівні. При цьому стає зрозумілим, що саме порівняння норм амортизації країн, які мають різний рівень капіталонасичення, не достатнє. Коли економічна система досягає значного рівня капіталонасичення, величина інвестицій, які мають відтворювальну природу також зростає. Як наслідок, інвестиційна активність економічної системи в меншій мірі починає залежати від величини чистого прибутку суб'єктів господарювання.

Обсяг інвестицій в економічній системі розглядається як частка сукупного продукту, відповідно, чим більшим є сукупний продукт, чим більшою є частка, яку спрямовує країна на інвестиції, тим значнішим є обсяг інвестицій:

$$I = i \times ВНП, \quad (6)$$

де i - частка ВВП, яка спрямовується економічною системою на інвестиції.

Традиційно саме частку інвестицій у ВВП вважають ознакою інвестиційної активності економічної системи. На нашу думку, це є дуже узагальнена характеристика інвестиційної активності економічної системи, оскільки, навіть одне і те ж значення частки ВВП (наприклад 20 %) буде означати для окремих країн різні обсяги інвестицій (рис. 1).

Саме в цьому і проявляється вплив доходу на рівень інвестиційної активності країни. Таким чином, в розвинених країнах під впливом досягнутого рівня ВВП може відбуватись зниження частки інвестицій у ВВП, яке не буде призводити до зниження інвестиційної активності ні в загальному вираженні, ні з точки зору одиниці зайнятого населення. І навпаки, низький рівень доходу в країнах, що розвиваються навіть за умови збільшення перерозподілу ВВП на користь інвестицій не дасть в найближчі роки значною мірою підвищити інвестиційну активність в абсолютному вираженні.

Тому, на нашу думку, інвестиційну активність економічної системи слід відстежувати за показником інвестицій на душу населення взагалі або зайнятого населення. Крім того, саме в цьому криється пояснення необхідності тривалого періоду часу «наздоганяння» розвинених країн країнами, які розвиваються або трансформаційними економіками.

Потреба в інвестиціях є завжди, однак там, де вона є нагальнішою для подолання відставання у рівнях фондоозброєності, інвестиційні можливості країни є значно меншими.

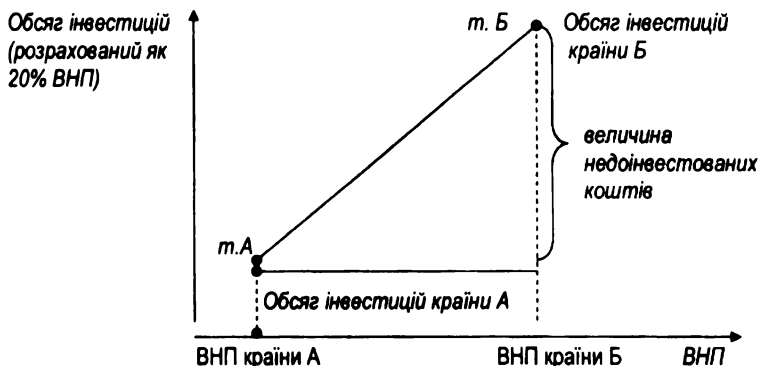

Рис. 1. Порівняння рівня інвестиційної активності країни в залежності від величини ВВП.

Відповідно інвестиційна активність країни має природне обмеження величиною ВВП.

Порівнювати інвестиційні можливості різних країн пропонується на основі коефіцієнта, який характеризує n -кратність інвестиційних можливостей досліджуваної країни порівняно з іншими країнами:

$$R_{ia} = \frac{I_{на1PC}^{країнаА}}{I_{на1PC}^{країнаБ}} = \frac{\alpha^{країнаА} \times \frac{ВНП^{країнаА}}{L_{PC}^{країнаА}}}{\alpha^{країнаБ} \times \frac{ВНП^{країнаБ}}{L_{PC}^{країнаБ}}}, \quad (7)$$

де R_{ia} - коефіцієнт порівняльної інвестиційної спроможності країни;

$I_{на1PC}^{країнаА}$, $I_{на1PC}^{країнаБ}$ - інвестиції з розрахунку на одиницю робочої сили;

$\alpha^{країнаА}$, $\alpha^{країнаБ}$ - частка ВВП, яка спрямовується на інвестиції в країні А і в країні Б;

$L_{PC}^{країнаА}$, $L_{PC}^{країнаБ}$ - чисельність робочої сили в країні А та Б.

Далі зупинимось на дослідженні фондоозброєності праці та визначенні обсягу необхідних інвестицій виходячи з різниці значень даного показника в окремих країнах. Досягнення країною певних орієнтовних значень продуктивності праці залежить від фондоозброєності. Однак підвищення рівня фондоозброєності вимагає розробки або придбання, можливо, принципово нових основних засобів, які б відповідали принципово новому рівню технології. При цьому, країна може бути не в змозі, враховуючи низький рівень фінансового забезпечення та невідповідність розвитку науки сучасним досягненням НТП, забезпечити створення, або хоча б придбання основних засобів нового покоління. Крім того, робота на принципово новому обладнанні вимагає від робочої сили іншої (більш високої) кваліфікації та освіти, на що окрім інвестицій необхідний і час.

Загалом ситуацію, яка характеризує умови спроможності національної економіки подолати відмінності у рівні розвитку можна представити у вигляді наступної схеми (рис. 2).

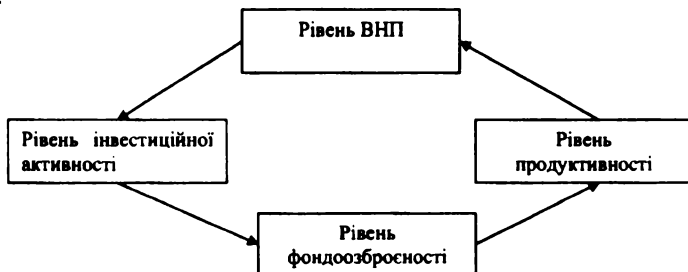

Рис. 2 Схема причинно-наслідкових зв'язків впливу рівня інвестиційної активності на величину ВВП.

Відповідно, значна різниця в рівнях фондоозброєності в окремих країнах може існувати достатньо довго. Обсяг інвестицій, необхідний для подолання цих відмінностей можна розрахувати за формулою, яка наводиться нижче і вже потім вирішувати питання спроможності країни їх забезпечити:

$$I = (\Phi_0^b - \Phi_0^a) \times PC, \quad (8)$$

де Φ_0^b - фондоозброєність бажана (наприклад в капіталонасиченій економічній системі);

Φ_0^a - фондоозброєність наявна.

Прогнозуючи темпи росту показників фондоозброєності, тобто темпи росту інвестицій в основні засоби можна розрахувати кількість років, необхідних для подолання розриву у фондоозброєності:

$$ПП\Phi_o = \frac{\Phi_o^{р.А} - \Phi_o^{р.Б}}{\Delta\Phi_o^{р.Б}}, \quad (9)$$

де $ПП\Phi_o$ - період часу, необхідний для подолання розриву у рівнях фондоозброєності праці;

$\Phi_o^{р.А}$, $\Phi_o^{р.Б}$ - фондоозброєність праці в країні А (розвиненій країні) та в країні Б (країні, що розвивається);

$\Delta\Phi_o^{р.Б}$ - середньорічний приріст фондоозброєності в країні Б.

Середньорічний приріст фондоозброєності є ні що інше, як середньорічна величина інвестицій, спрямованих на основні засоби, відповідно:

$$ПП\Phi_o = \frac{\Phi_o^{р.А} - \Phi_o^{р.Б}}{I_{o.з.}^{р.Б}}, \quad (10)$$

де $I_{o.з.}^{р.Б}$ - середньорічні інвестиції в основні засоби в країні Б.

А оскільки інвестиції в основні засоби в тому числі, слід розглядати як частку від величини ВВП, то формулу 9 можна представити таким чином:

$$ПП\Phi_o = \frac{\Phi_o^{р.А} - \Phi_o^{р.Б}}{\alpha_{o.з.} \times ВВП^{р.Б}} = \frac{(\Phi_o^{р.А} - \Phi_o^{р.Б}) \times \mathcal{C}(PC)}{\alpha_{o.з.} \times ВВП^{р.Б} \times \mathcal{C}(PC)}, \quad (11)$$

де $\mathcal{C}(PC)$ - чисельність робочої сили в країні Б;

$\alpha_{o.з.}$ - частка валового національного продукту, яка спрямовується на інвестиції в основні засоби (машини, обладнання);

$ВВП^{р.Б}$ - валовий національний продукт країни Б.

Середньорічний приріст фондоозброєності є не що інше, як обсяг інвестицій, з розрахунку на одиницю зайнятого населення, здійснених за рік.

Таким чином, чим більшою є величина ВВП, чим вищими є темпи його росту та чим більшу частку країна спрямовує на інвестиції в машини, обладнання, тим швидше вона здатна подолати розрив у рівнях фондоозброєності між нею та розвинутою економікою. Крім того, до етапу досягнення певного рівня фондоозброєності економічна система не в змозі спрямовувати значні інвестиції на інші цілі. Це означає, що існують принципові відмінності інвестиційної діяльності розвинених країн та країн, які розвиваються (в тому числі трансформаційних). Розвинені країни можуть підтримувати необхідні темпи росту фондоозброєності спрямовуючи все меншу частку інвестицій на ці цілі. Країни, що розвиваються намагаються і повинні фактично одночасно не лише забезпечувати активні інвестиції в основні засоби, а й спрямовувати їх на інноваційний розвиток.

Крім того, показник фондоозброєності праці в розвинених країнах також не залишається без зміни, тому для розрахунку кількості років, необхідних для ліквідації відставання у рівні фондоозброєності пропонується наступна динамічна модель:

$$\Phi_o_{\text{дан}}^{р.А} + \sum_{t=1}^T \Phi_o^{р.А}(t-1) \times i_{\Phi_o^{р.А}}^{р.А}(t) = \Phi_o_{\text{дан}}^{р.Б} + \sum_{t=1}^T \Phi_o^{р.Б}(t-1) \times i_{\Phi_o^{р.Б}}^{р.Б}(t), \quad (12)$$

де $\Phi_{\text{фвд}}^{\text{р.А}}$, $\Phi_{\text{фвд}}^{\text{р.Б}}$ - базові значення фондоозброєності праці в країнах А і Б в початковий період часу;

$i_{\text{фвд}}^{\text{р.А}}(t)$, $i_{\text{фвд}}^{\text{р.Б}}(t)$ - індекси росту фондоозброєності в країнах А і Б в момент часу t .

Розглянемо на умовному прикладі сценарії подолання відставання у рівні фондоозброєності країни, що розвивається від розвинутої країни. Прийнемо в умовних одиницях базисні значення фондоозброєності в розвиненій країні 90 тис. ум. од., а в країні, яка розвивається 10 тис. ум. од.

Якщо вважати реальними щорічні темпи росту фондоозброєності для розвинутої країни в 5%, то, відповідно, темпи росту фондоозброєності країни, яка розвивається в 25% будемо вважати оптимістичним сценарієм, а в 10% прагматичним.

Країні, яка розвивається для досягнення рівня фондоозброєності розвинених країн за 18-20 років, необхідно забезпечувати щорічні темпи приросту досліджуваного показника не нижче 20%.

У разі, якщо ситуація буде розвиватись за песимістичним сценарієм, очікувати на подолання відставання у значеннях досліджуваного показника доведеться 47-48 років.

З іншого боку, можна говорити про існування ще й «технологічного тиску» на інвестиції. Досягнення певного рівня технологічного розвитку національної економіки вимагає адекватного інвестиційного забезпечення та значних затрат часу. Тобто трансформаційна економіка повинна вирішувати одночасно комплекс завдань, пов'язаних не лише з активізацією інвестиційної діяльності, а й з її спрямуванням на інноваційний розвиток. І без вирішення цих питань на основі комплексного системного підходу, без формування національної інноваційно-інвестиційної системи не обійтись.

Література:

1. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития. – М.: ВладДар, 1993. – 310 с.
2. Друкер Питер Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство і підприємництво / Пер. з англ. В.С. Гуля. – К.: Україна, 1994. – 319 с.
3. Захарін С.В. Перспективи інтеграції України в міжнародний інвестиційний ринок //
4. Кондратьев Николай Дмитриевич. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: Избранные труды / Международный фонд Н.Д.Кондратьева ; Международный ин-т Питирима Сорокина Николая Кондратьева ; Институт экономики РАН. — М. : ЗАО Издательство «Экономика», 2002. — 767 с.
5. Санто Б. Инновация как средство экономического рахвития. Пер. с венг. / Общ. ред. и вступ ст. Б.В.Сазонова. – М.: Прогресс, 1990. – 296 с.
6. Самуэльсон П. Экономика.- М, «Прогресс». - 1964. -840с.
7. Семьюелсон Пол А., Норгауз Вильям Д. Макроекономика / Пер з англ. – К.: "Основи", 1995. – 544 с.
8. Туган-Барановский М.И. Избранные сочинения. В 2-х т. Научный редактор и автор вступительной статьи Л.И. Дмитриченко. Т.2. Основы политической экономики. – Донецк: ДонГУЭТ, 2004. – 686 с.
9. Хикс Дж. Р., Энтов Р.М. Стоимость и капитал. – М.: Прогресс, 1993. - 487 с.

10. Худокормов А.Г. Хансен Э.Х., Харрод Р.Ф. Экономические циклы и национальный доход. – М.: Экономика, 1997. – 429 с.
11. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Пер. с англ.: В.С. Автономов и др. Москва: Эксмо, 2007. – 861 с.
12. Гэлбрейт Дж. К. "Экономические теории и цели общества». <http://www.ek-lit.agava.ru/glb005.htm>.
13. Хикс Дж. Р. "Стоимость и капитал" <http://www.ek-lit.agava.ru/hiks023.htm>.
14. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход // <http://www.ek-lit.agava.ru/neok221.htm>.
15. Харрод Р. "К теории экономической динамики" Лекция третья. Основные уравнения <http://www.ek-lit.agava.ru/neok103.htm>.